

Evoluce morálky, morálka evoluce aneb Frans de Waal, Richard Dawkins a teorie dvojí dědičnosti

Předložená práce se (alespoň podle názvu) týká tématu, které považuji za velmi zajímavé a rozhodně vhodné pro zpracování na diplomovou práci na katedře obecné antropologie, totiž problematice evoluce morálky. Bohužel, její skutečný obsah dle mého názoru nekoresponduje s názvem a obsah svou kvalitou dosahuje nároku diplomové práce jen se značnými obtížemi.

V abstraktu (a implicitně snad v úvodu) se dozvídáme, že cílem práce je „představit přístupy dvou současných autorů, Richarda Dawkinse a Franse de Waala, kteří se zabývají tématem evolučního původu morálky.“ Text má být, pokud si mohu domýšlet, pokusem o srovnání jejich koncepcí morálky a snad jejich jakousi syntézu v podobě „teorie dvojí dědičnosti“. Přiznám se, že nechápu tuto autorovu ambici a vlastně ani to, o co se snaží (nebo lépe řečeno nesnaží porovnávat). Každá ze zmíněných koncepcí totiž pojednává o něčem docela jiném – v případě de Waala jde mnohem spíše než o morálku o moralitu, tj. schopnost vstřebávat libovolné konkrétní morální systémy (o kterých se nevyjadřuje), v případě Dawkinse o memplexy v podobě ideologických a náboženských celků, ne vždy ztotožnitelných právě s morálkou. Richerson a Boyd mnohem spíše než o morálce pojednávají o socialitě (viz níže). V tomto ohledu tedy nenahlížím, jaký význam má v práci oddíl 2, kde se zabývá vztahem termínů mrav, etika a morálka, když se autor terminologie dále nedrží, nesnaží se koncepce jednotlivých autorů do své terminologie nějak začlenit či s nimi jinak kriticky pracovat. Mám obavu, že se pokouší jen vágně srovnat nesrovnatelné, pro co různí autoři shodou náhod někdy používají stejná slova. Definice pojmů, které autor používá, mu v zásadě nejsou dále k ničemu dobré, protože jím zmiňovaní autoři je používají většinou v jiném, často obecnějším smyslu (lépe řečeno, téma užití těchto pojmů u jednotlivých autorů by si zasloužilo alespoň povrchní analýzu).

Práce má i v důsledku nejasnosti toho, CO vlastně se v práci bude dít, nejasně formulované cíle, podle mého názoru je nelze nalézt v žádné části práce. Ani v úvodu, ani jinde nenacházím, o čem práce konkrétně je, jaké cíle si stanovuje a dokonce ani k jakým závěrům došla. Nemluvím ani o metodě či o objasnění toho, proč zvolil právě ty texty kterými se zabývá. V tak dobře etablované diskuzi, jako je ta o evoluci morálky, dle mého soudu jméno Dawkins zaznívá mnohem v porovnání s jinými jen zřídka a proto tuto volbu, pokud má reprezentovat stranu „*Veneer theory*“, příliš nechápu. Popravdě řečeno, současní zastánci „*Veneer theory*“ se dotýkají všeho možného, jen memetiky skutečně ve výjimečných případech, nebo mi to alespoň není známo. Proto v úvodu zmíněná snaha představit „dvě výrazné tváře v současnosti populární debaty o evolučním původu morálky u člověka“(str. 5) nutně selhává, protože Dawkins významnou tvář této kontroverze není.

Práce poměrně dost připomíná spíše kombinaci (jakýsi mix) tří, resp. 4 referátů na téma „Sobecký gen“ R. Dawkinse, „Dobráci od přírody“ F. de Waalam knihy Richersona a Boyda doplněné Malou filosofií člověka a Darwinem. Obávám se, že výsledek je místy tristní. Autor se snaží navodit dojem, že „teorie dvojí dědičnosti“ jako kompromisní řešení mezi „parazitickými memy“ a „stavebními bloky morality“. Nechápu v čem. Ani jedna z teorií není vsazena do kontextu současného vývoje diskuze (velmi rozvětvené), a to nemluvím o nějakém vsazení do historického kontextu – kapitola o Darwinovi, jejíž účel zde opět nechápu, jen těžko může suplovat sondu do historie sporu o

původu morálky (jdoucího až kamsi ke kořenům novověké filosofie), stejně jako skutečnost, že mezi Darwinem a Dawkinsem a de Waalem je více než stoletý hiát vývoje nejen evoluční teorie obecně, ale i evolučních teorií morálky. Konečně i koncepce de Waala a Dawkinse dělí takřka dvě desetiletí a jejich porovnávání se tak může jevit až svévolně.

Skutečnost, že Dawkins se problému morálky věnuje spíše okrajově (ono neustále dokola zmiňované „sobectví“ vlastní všemu živému je z větší části výtvořem až některých jeho interpretů) ostře kontrastuje s tím, že v případě De Waala jde takřka dvě desetiletí „fulltime job“. I v tom ono zřejmě zamýšlené srovnání poněkud pokulhává – navíc pokud autor staví Dawkinse ve věci morálky do protikladu k de Waalově koncepci, nečiní tak zcela oprávněně. Například ve věci altruismu, který je pro evoluční vznik morálky jako takové nutným předpokladem, ono „dawkinsové“ (spíše hamiltonovské) vysvětlení „*kin selection*“ je při bližším pohledu nutnou podmínkou pro vznik de waalovských stavebních bloků morality. Obdobně lze i tvrzení, že skupinový výběr dnes biologové z valné části odmítají (str.17) shodit ze stolu – to platilo možná před dvaceti lety, nikoliv však dnes (neplatí ani na úrovni matematického modelování, viz např. Koeslag 2003, důležitost supraindividuálních faktorů v evoluci některých skupin ostatně podhaluje i de Waal, mezi další teoretiky patří D.S. Wilson či Elliot Sober).

Koevoluční teorie, pokud mi je známo, nikterak nevyjadřuje k problematice svobody jednání (kterou autor, vedle problematiky lidského rozumu, podsouvá z neznámých důvodů na více místech textu) a oproti autorově tvrzení by spíše z logiky věci vyplývalo, že člověk by byl determinován vlastně hned dvakrát (vlečen dvojnásobnou zpětnou vazbou kultury a biologie). Vůbec celý oddíl o koevoluční teorii budí dojem, že autor si spíše obsah a implikace koevoluční teorie domýšlí, místy dost naivně:

„Můžeme se učit, získáváme informace především z prostředí (nejen z genů), a musíme se rozhodovat, jak v něm reagovat.“ (str. 32)

„Nerozhodují za nás žádné moduly, ani Wilsonovy scénáře, nevláčí nás pleistocénní duchové a memetické paradoxy a byť nás jistě do jisté míry ovlivňují, konečné slovo máme my.“(str. 32)

Konečné slovo „my“ z hlediska koevoluční teorie rozhodně nemáme, naopak jsme „taženi zpět“ geny a „tlačeni dopředu“ kulturou.

Kapitola „Memetika a etické teorie“ je sice založená na extrémně vtipném dopisu z jakéhosi internetového blogu, flashových animacích zpívajících koní a bizarním blogu Henryka Laholy atd., bohužel se už zcela vymyká i těm nejmírnějším parametrům odbornému žánru a popravdě nechápu, proč v textu vlastně je, krom toho že tvoří výplň a nebo se snad jedná o jakousi frašku. Mám zato, že u diplomové práce by autor měl prokázat znalost diskurzu o kterém píše, správně pracovat s terminologií a literaturou a v neposlední řadě předvést i zvládnutí odborného žánru. V předložené práci to ani s největší snahou, nutno dodat že bohužel, vesměs nenacházím.

V kapitole „Richerson a Boyd o geneticko-kulturní koevoluci“ autor jen velmi řídky cituje a není absolutně možné rozlišit, co tvrdí on sám a co někdo jiný. To je ostatně problém celé práce a bohužel svědčí o ne zcela zvládnuté práci s literaturou a odborného stylu jako takového. Například

úvahy o progresivním rozvoji prosociality působí poněkud nejistým dojmem a jde v zásadě o výpisky z jedné z kapitol na počátku kapitoly zmíněné knihy. Stejně ostatně působí i celá sedmá kapitola „Ruku v ruce, to je koevoluce“.

Výklad o etice odkazující se mj. na stránky TV Nova, Britských listů a Monty Pythony či Stopařova průvodce po Galaxii pak už jen dokresluje celkový obrázek esejistického a nekonceptního textu. (str. 12) Text se doslova hemží esejistickými obraty typu „Pojďme se tedy podívat, co nám Darwin o morálce na konci devatenáctého století řekl.“(str. 15)

Také opakující se srovnávání „biologizace etiky“ E.O. Wilsona s de Waalovou koncepcí je naprostý omyl, který svědčí pravděpodobně o nepochopení toho, co de Waal píše. De Waal totiž nepíše o morálce, ale o morální kapacitě, moralitě, analogické například Chomského jazykové „universální gramatice“ pro případ morálky, nikoliv o nějaký konkrétní systém, jak o tom hovoří E.O.Wilson (onou biologizací etiky má na mysli především novou environmentální etiku založenou především na vědách o živém). Mýlná je tak i autorova věta, že „Geny ovšem na druhou stranu neformují lidské chování zcela nebo alespoň do velké míry (jak tvrdí například Wilson a v jistém ohledu i de Waal) (...)“ (str. 7) De Waal se rozhodně ostře vymezuje proti podobným genocentrickým představám (ne nadarmo je jednou ze současných vůdčích postav kognitivní etologie, disciplíny zabývající se kognitivními procesy na úrovni jednotlivce, který sleduje zájmy často velmi odlišné od domnělých genetických zájmů). De Waal tedy nic podobného netvrdí a vkládat mu podobný postoj do úst, či stavět jej vedle E.O.Wilsona, je převelký omyl.

Je také zářející, že při tak obrovském množství literatury si autor (ve svém pohledu) vybral jako jednotící stanovisko právě Richersona a Boyda, kteří se morálce věnují jen okrajově, stejně jako skutečnost, jak málo literatury týkající se tématu (kterým, jak pevně doufám, je evoluce morálky). Pokud autor skutečně četl například de Waalovy „*Primates and Philosophers*“, jistě ví, že možných přístupů, stejně jako literatury, je nepřehledné množství.

Závěr, který je ve skutečnosti spíše shrnutím zmíněných tří částí, neobsahuje žádné srovnání nebo snahu o syntézu nebo jsem ji alespoň nenalezl, opět není jasné, co tvrdí autor a co jím (ne)citovaná díla. Pokud má být závěrem poslední věta, tj. „Pokud to chápeme tak, že by se skrze rozumové schopnosti a socialitu stal kulturním a naopak díky své kulturnosti se stal ještě rozumnějším a sociálnějším, nelze než souhlasit“, pak nechápu, kde se najednou na scéně vzal rozum a jak to souvisí byť jen s jednu jedinou koncepcí, o které autor píše.

Celou práci prostupuje jedno základní selhání – autor totiž velmi často zaměňuje morálku za socialitu (viz například pasáže o sociálním a kmenovém instinktu) či morálku a moralitu. Jakýkoliv pokus o srovnání pak musí nutně selhat. Práce mi celkově bohužel připomíná esej na téma „co zajímavého se děje v biologizujících směrech o člověku“ místy ozdobenou různými ikonami internetové kultury, ale bohužel bez promyšlenější struktury jen ledabyle navršených na sebe a přes sebe. Charakter textu doplňuje značné množství poznámek pod čarou, které mají má charakter pouhých odboček od hlavního tématu, tvoří jen jakési výplně a samotného tématu se často nijak netýkají (nebo nenahlížím jak).

Formální nedostatky

Kromě již zmíněného esejistického stylu, který působí dosti rušivým dojmem a místy jakoby se snažil zakrýt chabou argumentací a dle mého názoru nedostatečnou literaturu (tématu evoluce morálky se přímo týká ne více než deset titulů), zcela chybějící cíle práce a literární přehled k tématu lze po formální stránce lze práci vytknout především nejednotný formát citací, také úpravu textu. V seznamu literatury zcela chybí některé tituly (de Waal 2009), Podivně působí i různé řetězce citací, jako ve větě „V jeho pojetí je morální instinkt¹¹³ v jistém smyslu podobný konceptu teorie jazykového instinktu, již představil Steven Pinker (Noam Chomsky)¹¹⁴ (poznámka 114 viz Peregrin 2003)“ (str. 52), kde není možné rozlišit, kdo co vlastně tvrdí.

V kapitole o de Waalovy například na straně 50 jaksi trčí jeden odstavec (začíná úvozovkami, končí třemi tečkami) a budí tak dojem nedotaženého draftu (jedná se snad o celý citovaný odstavec?).

Faktické chyby:

V práci se vyskytuje i celá řada faktických chyb, velmi problematických a sporných tvrzení a formulací, které nelze považovat za pravdivé. Namátkou (sporných míst by se bohužel našlo mnoho):

„Ve svém stěžejním díle **Vznik člověka** (první vydání 1859) se Darwin otázkám důsledků evoluční teorie pro člověka i lidskou společnost jako celek, důsledně vyhýbal.“(str.14, tučně MS)

Jinde v souvislosti s Darwinem čteme, že „Důvodem byla především společenská atmosféra viktoriánské Anglie, kde kacířskou idea byla už základní Darwinova teze, že život nebyl stvořen, nýbrž se jaksi stvořil sám.“(str. 14) Toto rozhodně nebyla žádná Darwinova teze, stejně tak není platné tvrzení, že uvedení evoluce do vědeckého diskurzu byla Darwinova zásluha.

Autorovy exkurze do Kuhnovy teorie paradigmat také budí pochyby, zda ji zcela pochopil a zda mu nešlo jen zaplnit místo (poznámka 85) :

„Nelze nezpomenout myšlenku T. S. Kuhna o soupeřících paradigmatech (byť sám Kuhn ji aplikoval předevšímna exaktní vědy a humanitních věd se zdržel). Jakoby náboženské paradigma jako jeden mustr pro vysvětlení povahy světa ustupovalo vědeckému materialistickému paradigmatu.“ Za prvé, paradigmat nesoupeří, za druhé, v rámci teorie paradigmat lze vedle sebe jen stěží stavět náboženství a vědu jako nesouřadné celky zabývající se ze své podstaty odlišnými fenomény.“ (poznámka 85)

Či jinde se dozvídáme, že

„Jiní (například T. S. Kuhn), naopak argumentují, že věda se ani tak neposouvá prostřednictvím malých dílků ke stále lepším formám, nýbrž přeskakuje od jednoho paradigmatu k druhému, podle toho, kolik toho kolik fakt které dokáže vysvětlit. Podobný spor má svoji analogii i v biologii (viz předchozí poznámka), kdy se mezi sebou hádají gradualisté (postupný vývoj života, plynulý přechod jedné z formy na druhou)a zastánci přerušovaných ekvilibrií (dlouhá období evoluční stáze střídaná rychlými „revolucemi“) či dokonce saltacionisté (velké změny, „hopeful monsters“) na straně druhé.“ (str. 21).

Autor často hledá shody nebo rozdílnosti tam, kde jedno či druhé chybí – například:

„Podstatné je především to tvrzení, že geny umožnily vznik kultury a nejrůznějších bezprostředních mechanismů, které umožnily vznik morálky (shoda s de Waalem), ale na druhou stranu jsou morální (a mravní) systémy do velké míry zcela nezávislé a často mohou působit výrazně v neprospěch genů (shoda s Dawkinsem).“ (str. 7) Obě domnělé shody jsou nicméně zcela vytrženy z kontextu obou koncepcí a navíc nestojí v žádném případě proti době – jednou jde o moralitu, samotnou „schopnost morálky“, podruhé o konkrétní morální systémy.

Podle této (Bowlbyho) teorie kulturní evoluce člověka tak rychle změnila prostředí člověka, že na něj již geny nestačily reagovat.“ (Poznámka 49) taková Bowlbyho teorie mi není známa a velmi bych se podíval, kdyby se tento dětský psycholog něčemu podobnému věnoval. V pasáži o evoluční psychologii se například o problematice morálky nepíše vůbec a ani zde probíraná témata se mi nejeví souviset s tématem práce. V poznámce 61 mi bohužel nedochází, jak s teorií koevoluce souvisí teorie umweltu Jakoba von Uexküllla, a ačkoliv si velice vážím toho, že zřejmě autor sestudoval značné množství literatury, bylo by lépe poněkud zůstřit svou rozlišovací schopnost. Tvrzení, že se „celkově zmenšila lidská tělesná schránka“ (str. 31) se také nezakládá na pravdě.

V práci často nejsem schopen rozlišit, co píše autor sám a kdy se domnívá někoho citovat, nemohu proto s čistým svědomím říci, že některé výše zmíněné chyby nejsou zcela autorovou chybou, nicméně i tak by to poukazovalo na závady v práci s texty, citováním a odkazováním.

Práci bohužel považuji za odbytou, nekoncepční, bez jasně stanovených cílů a závěrů a vlastně i s nejasným tematickým zaměřením, navíc bez literárního přehledu k danému tématu (kterým mají být diskuze o biologické či kulturní podstatě morálky) s nedbalou prací s odkazy často znemožňující určit, co se domnívá autor a kdy nechává promlouvat některý ze svých zdrojů. Proto ji považuju za obhajitelnou jen v situaci, že autor u obhajoby prokáže, že jím zmiňovaní autoři skutečně píšou o porovnatelných problémech a že struktura, kterou práce nese, má nějaký smysl (bohužel jej nenahlížím). Je skutečně škoda, že práce promyšlená do hloubky, jen klouže po povrchu a v textech se bohužel často chytá jen „klíčových slov“, bez ohledu na jejich kontext. **Hodnotím přinejlepším jako dobrou** a popravdě řečeno jsem přesvědčen, že autor má na víc, **doporučil bych mu proto práci přepracovat.**

V Praze dne 21. 10. 2010

Marco Stella